Carl Grove og hans Venner i Lynge-Broby.

Meddelt efter Breve fra Grove til Pastor Spleis
af *A. Gommesen.*

Den 4. Juli 1854 kom Carl Grove til Lynge Præstegaard ved Soro for at overtage Pladsen som Huslærer hos Lic. theol. J. F. Fenger. „Først var Albrekt Sorensen næsten antaget", fortæller Grove i et Brev af $^{28}/_{10}$ 1856 til C. Spleis, „og Fenger ansaa det i det mindste for vist, at han kom. Da jeg hørte det, ønskede jeg, at det var min Lod at faa den Plads, men det var der jo ingen Tanke om den Gang, og du ved nok, at jeg ikke misundte Albrekt, jeg var desuden den Gang ikke færdig med min Eksamen; men saa gik det saa underligt, at Albrekt ikke kom, og at Pladsen stod ubesat, indtil Fenger efter Algreens Anvisning tilbød mig den, saa at Pladsen virkelig havde staaet ledig og ventet paa mig, der havde ønsket den, visselig fordi det var hos en kristelig Præst; derfor har jeg den Overbevisning, at jeg er sat her af Vorherre, og det

er og har været min Trøst.“ Groves Ophold i Lynge blev imidlertid kun kortvarigt, idet Fenger den 8. Juli s. A. blev kaldet til Præst i Høje-Taastrup, hvortil han kort efter flyttede med en af sine Døtre, medens Fru Fenger med Børnene og Grove blev i Lynge i Naadensaaret. Dette korte Ophold fik imidlertid sin store Betydning for Grove og den lille Kreds af opvakte, som havde sluttet sig tæt om Fenger; der blev mellem dem knyttet Hjertebaand, der holdt gennem Aaringer, og efter at Grove var flyttet til Høje-Taastrup og senere til Marielyst Højskole, stod han stadig i Forbindelse med Vennerne og kom stadig til dem mindst èn Gang om Aaret. Blandt Vennerne i Lynge-Broby satte Grove særlig Pris paa den for kort Tid siden afdøde gamle Friskolelærer Jens Hansen, om hvem han i 1882 skriver til Spleis: „Jens Hansens Friskole i Broby er af bedste Slags, saa selv Provst Andersen i Ringsted efter en Visitats sagde til Pastor Tryde, da de korte derfra: „Dersom jeg boede i Broby, skulde mine Børn gaa hos Jens Hansen.“ I det Hele er Jens Hansen til stor Velsignelse. Foruden Gerningen blandt Børnene har han ogsaa en anden, han kan vidne om Guds Kærlighed. Der bliver vist sjældent et Menneske alvorligt sygt, uden der gaar Bud efter ham, og kærlig og utrættelig, som han er, sparer han sig ikke under slige Omstændigheder hverken Nat eller Dag. Mange forknytte Hjerter har han trøstet i Dødens Stund, og han er visselig en af dem, til hvem der vil blive sagt paa den store Dag: „Jeg var syg, I besøgte mig, jeg var i Fængsel, og I kom til mig“ . . . Naar jeg en Gang om Aaret taler hos Jens Hansen, da er det altid en af de

Dage, jeg glæder mig til, for vi plejer at have det dejligt sammen."*)

En Kvinde, som Grove satte stor Pris paa, og med hvem han stod i stadig Brevveksling, var Betty Nyegaard (en Søster til Cora Nyegaard**), hvis Fader, Justitsraad Pet. Nic. Nyegaard, ejede det gamle idylliske Frederikskilde. Her var Ingemann en jævnlig Gæst; ogsaa Grundtvig kom der tilligemed Præsterne Ferdinand Fenger, Peter Rørdam, Nissen samt Brødrene Hammerich o. a.

Carl Grove har i en Række Breve til Pastor Spleis fortalt temmelig udførligt om sine Møder i Lynge-Broby og Sorøegnen; de meddeles her, fordi de giver et godt Indblik i de Dages gudelige og folkelige Forsamlinger og kristelige Livsrøre.

Den 7. Febr. 1857, medens Spleis, der nylig var bleven theologisk Kandidat, opholdt sig i København som Lærer ved Bredegadens Skole, skriver Grove til ham: „. . . Jeg har en Hilsen til Thura***), som jeg ved vil glæde ham, saa du maa ikke glemme at bringe ham den; det er fra den gamle Kone i Broby, som han og jeg besøgte i Pinsen; det er en Moder til Væveren, som var med mig oppe hos dig et Øjeblik. Han er jo nu paa Højskolen, og hun er alene, i hvilken Anledning jeg har skrevet hende til, og nu fik jeg forleden Brev, ikke fra hende selv, men fra Frøken Nyegaard, med hendes Svar og Hilsen specielt til Thura, hvis Vers til hende

*) Om Jens Hansen fortælles udforligere i Højskolebladet 1904 S. 20.

**) Om Cora Nyegaard er fortalt i Hist. Aarbog fra forrige Aar.

***) Paa den Tid Lærer ved Enkedronning Caroline Amalies Asylskole.

hun citerer. Hun har det rigtig godt, og jeg kommer ved hende ofte til at tænke paa Verset om Kirken:

Hun spejled sig tit paa Jorden saa
i alderstegne Kvinder
med Øjnene klare, lyseblaa,
med store Ungdomsminder,
med Hjerte varmt og Hoved lyst,
med prøvet Tro, med Væsen tyst,
med Mildheds-Majestæten.

Hvis jeg var Digter, skulde jeg synge en Sang til min kære gamle Venindes Ære, nu maa jeg nøjes med at anvende andres Vers paa hende."

18. Juli 1857. „ . . . Du har naturligvis talt med Schørring*) og saaledes hørt om den prægtige Tur, vi gjorde sammen i Sorø-Egnen, og jeg vil derfor her ikke indlade mig paa nogen Beskrivelse. Mine kristelige Venner i Broby saa jeg og var samlet med og var glad over, Jens Hansen ikke at forglemme."

18. August 1857. „ . . . Fra Sorø Banegaard tog jeg til Lynge for at se til gode Venner, forinden jeg tog hjem (fra en Jyllandsrejse). Foruden den Glæde, jeg havde af det smukke Sted i det dejlige Vejr, saa havde jeg den Glæde at være sammen med Vennerne Søndag Aften i Broby og havde den Glæde at komme til at aflægge et Vidnesbyrd for det Troens Ord, at naar vi har det i vor Mund og i vort Hjerte, saa har vi ogsaa Vorherre med os, som vi nok skal fornemme paa Freden og Glæden i vort Hjerte. Jeg holdt nemlig ikke *den* Forsamling, men derimod en Lægmand, som hedder Jens Cor-

*) Daværende Hjælpepræst hos Vilh. Birkedal.

nelius, og han talte ikke daarligt, men jeg havde dog ingen ret Glæde deraf, og jeg tvivler meget paa, at de andre havde det. For Resten er det en alvorlig og erfaren Kristen. Til Slutning opfordrede han mig til at sige et Par Ord, og dertil var jeg meget villig, og det gik Gud ske Lov godt for mig, saa vidt jeg ved, i det mindste var det da levende hos mig selv. Derpaa begyndte vi at synge vore gamle kære Salmer, og saa var jeg glad, og de andre med, ja jeg var saa glad, som jeg længe ikke har været, det var ret en velsignet Aften for mig."

29. Januar 1858. „Jeg har lovet dig et længere Brev end dem, du i Almindelighed faar fra mig og navnlig lovet dig en lille Beskrivelse af mit Julebesøg hos mine kære Venner i Lynge. Jeg er nu for mit eget vedkommende ret glad over dette Løfte, da der er et og andet fra dette Besøg, som jeg nødig vil have glemt, men som jeg dog næppe havde skrevet op til at gemmes i min Bordskuffe, men som jeg derimod gerne skriver til dig, og det er nu min Begæring til dig, at du ikke putter dette Brev i din Kakkelovn eller paa anden Maade ødelægger det, men derimod gemmer det i alt Fald til vi tales ved.

Det var 3. Juledag, altsaa Søndagen efter Jul, at jeg med Morgentoget rejste fra København til Sorø. Det var et dejligt Vejr, og jeg glædede mig ret til min Tur, da det var saa længe siden, jeg havde set mine Venner dernede. Vejen gik ogsaa godt for mig, og da jeg kom til Stationen, blev jeg glad ved at se Vognen fra Frederikskilde, som var der for at hente mig, saa at jeg snart sad lunt og hyggeligt hos Kammerraad Nyegaard, hvor du jo

nok ved, at Datteren (Betty) er en af vore Venner og en af dem, jeg holder allermest af. Der fik jeg da at vide, at Beckers Verdenshistorie, som var bleven sendt op til mig Juleaften, var en Gave fra mine fattige Venner i Lynge og Broby, som alle havde givet deres Skærv for at glæde mig med denne kostbare Foræring. Jeg følte og føler endnu, hvor stort et Bevis det er paa deres Kærlighed, og er bedrøvet over, at min er saa ringe i Sammenligning med deres. Der fik jeg ogsaa at vide, at en af mine Venner, som var meget syg, levede endnu og glædede sig til at se mig. Det var en Kone ved Navn Marie, gift med en Skræder i Broby. Hun var den, jeg først lærte at kende af alle mine Venner dernede, og vi holdt meget af hinanden, rigtig meget; hun var saadant et hjerteligt Menneske og glædede sig rigtig ved Ordet om vor Frelser og ved Sang, og gik den Vinter, jeg var i Lynge (1854—55), mangen en lang Vej i Frost og Sne for at høre en Prædiken og synge Salmer. Hun var fattig og boede i et lille Hus lige overfor Byens Fattighus, og derfra kom en Fristelse for hende den Vinter. I dette Fattighus boede nemlig en Mormon, der hed Jørgen Væver, et frygteligt Menneske, men med et skrapt Snakketøj, og nu ved du nok, at der er mange af de opvakte, som ikke har ret Øje for Kirken, men for hvem et Ord med gudeligt Præg altid har en god Klang, og derved faar Sekterere meget lettere Gehør hos dem, end man skulde tro var muligt. Saaledes formoder jeg, det maa være gaaet Marie; thi pludselig hørte jeg, at Jørgen Væver var hos hende tidlig og sildig, og at hun med ham havde været henne til en Mormonforsamling i et andet Sogn.

Da jeg saa en Gang kom ned til Jens Hansen, bad han mig gaa hen til hende og tale med hende. Det gjorde jeg naturligvis ogsaa, og jeg kan endnu godt huske Situationen: hun var syg og var meget i Tvivl, om Mormonismen ikke var det rette. Jeg talte saa noget med hende, men det var kun maadeligt, og jeg var meget misfornøjet med mig selv, da jeg gik derfra, hvilket jeg ogsaa ytrede til Jens Hansen, da han fulgte mig paa Vej, men han mente, at derfor kunde det endda have virket og huskede mig paa, at ogsaa saaledes fuldkommes Guds Kraft i vor Skrøbelighed. Og det skete Gud ske Lov ogsaa, Marie kom over sin Tvivl og har stadig siden holdt sig til „den lille Flok". Jeg har ikke, det jeg kan mindes, talt med Marie om den Anfægtelse, men jeg ved, at hun tilskrev den Samtale med mig, at hun kom over den, og det er vel ikke urimeligt men tvertimod sikkert, at det bidrog til at knytte os nærmere sammen. Hun var altid saa glad, naar jeg kunde komme derned, og saaledes ogsaa sidste Sommer, men det var ellers forunderligt, at hun den Gang sagde til mig, at hun var syg og kom sig ikke. Nu var hun stor og stærk og rødmusset, saa jeg troede, det var en Ytring af Utaalmodighed, som jeg skammede hende ud for, men nu tror jeg nok, der var noget mere deri, thi i Efteraaret fik hun en Kræftknude under Brystet og laa, som sagt, meget syg, da jeg kom derhen i Julen. — Efter min Bestemmelse skulde vi samles om Aftenen i Broby hos Jens Hansen, og derhen kørte saa om Eftermiddagen Frøken Nyegaard og jeg. Der var en Del samlede, men jeg vilde gerne se til Marie først, saa jeg gik straks til hende og traf hende meget for-

andret, ganske bleg og indfalden. Det er en rædsom Sygdom, den Kræft, der bringer saa gruelige Lidelser og den visse Død. Marie saa, som sagt, meget forpint og udtæret ud, men blev oplivet ved, at jeg kom, og at hun fik mig at se endnu en Gang, og jeg blev siddende lidt hos hende og trøstede hende saa godt, jeg kunde, og det samme gjorde ogsaa et Par Mænd, der gik med derhen, og hun var temmelig rolig og trøstede sig ved, at Kristi Blod udsletter al vor Skyld, saa jeg gik ret glad fra hende og hen til Forsamlingen, som ventede paa mig. Den vil jeg nu forbigaa, da det jo er noget, du kender, og der ikke forefaldt noget usædvanligt. Vi sang „Glæden hun er født i Dag", og derved kom jeg til at fortælle dem om Ambrosius, og det interesserede dem, hvilket ret fornøjede mig. Ellers gik det ganske som sædvanligt, men det bedste var, at vi var glade baade ved igen at være samlede og ved Julebudskabet, og efter saaledes at have talt sammen og sunget sammen, kørte vi hjem i det yndigste Maaneskin og sang paa Vejen „Velkommen igen Guds Engle smaa" og var rigtig glade.

Jeg havde imidlertid begyndt at tænke paa at komme ned til Marie en Gang endnu, men det kunde ikke ske den næste Dag, som var bestemt til en Fodtur hen til Stephansens, altsaa maatte det opsættes til om Tirsdagen. Den omtalte Fodtur kom i Stand, jeg havde Jens Hansen med, og vi var begge glade ved Turen, som baade var smuk og interessant . . .

Tirsdag Formiddag spadserede jeg ad Broby til men ikke lige til Byen, fordi jeg først vilde besøge en anden Kone, der laa syg, som hedder Ane. Hun

er gift med en fattig Husmand, men det er begge troende Folk, og skønt de er blevne provede paa mange Maader i de Aar, jeg har kendt dem, saa har de dog været meget taalmodige og holdt fast ved Herren. Konen her havde ligget syg i 5 Uger; de bor noget afsides, saa hun havde ikke ventet at se mig, men blev meget glad ved mit Komme. Naar jeg saa tit har omtalt, hvor glade de var for mig, saa maa du ikke tro, kære Spleis, at det er for at fremhæve mig selv, men naar jeg tænker paa mine Besøg hos dem, saa staar deres Kærlighed saa klar og dejlig for mig, og det er denne, jeg vil, du skal se paa og ikke paa mig, i det mindste er jeg mig det ikke bevidst.

Hvor har jeg dog tit i den kære Vennekreds dernede fornummet, hvilket lifligt Baand det er, der knytter os sammen denne indbyrdes Kærlighed, der er stærkere end alle andre, og som ophæver de Skranker, der ellers skiller Menneske ad, Stand og Dannelse, og hvad det altsammen hedder. Og Gud ske Lov for den Trøst, der ligger i denne Kærlighed, deraf ved vi jo, at vi er Herrens Disciple, og at vi er overgangne fra Døden til Livet. Og hvad er Lærdom, Rigdom og Dannelse imod en ret enfoldig Tro paa Vorherre, det er Nøden og Døden, der ret viser det. Vi, kære Spleis, som er Theologer og vel ogsaa mener af Guds Naade at have lidt Forstand baade paa Menighedens og den enkeltes Liv, hvor er vi dog smaa lige overfor saadan en simpel enfoldig Kristen? Det fik jeg ret et levende Indtryk af her i det fattige Hus hos Ane. Hun saa ikke som Marie forpint og udtæret ud, tvertimod var hun rødmusset og fyldig i Ansigtet, skønt hun led en Del og, som

sagt, havde ligget i 5 Uger. Hun troede dog ikke, at hun kom sig og vilde ogsaa gerne dø. Det var yndigt at høre hende sige med Taarer paa Kinden, at hun trøstede sig til, at Kristus ogsaa var død for hende, og at hun for hans Skyld havde en Fader i Himlen. „Der er slet ingen Ting, der holder mig tilbage," sagde hun, „hverken Mand eller Børn eller Venner, jeg vil gerne dø." Hun havde haft en Drøm, som havde været hende til saa megen Trøst. Det forekom hende nemlig, at der var en Trappe som en Tallerkenrække, hun skulde opad; den stod paa skraa, og hun skulde gaa op ad den nederste Side. Det var meget besværligt, og hun havde ikke andet at tage fat i med Hænderne end Kirkebrød (Oblater), som der var for hvert Trin. Hun var ogsaa ganske forknyt og vidste aldrig, hvordan hun skulde komme derop, og naar hun saa tilbage, saa hun ned i en gabende Afgrund og gruede for at falde derned. Hun sukkede da til Gud om Hjælp og krøb med megen Besvær videre, og endelig naaede hun op til det øverste Trin, hvor hendes Mand stod og gav hende Haanden til Hjælp ved det sidste Skridt. Da hun kom derop, var hun meget glad og let om Hjertet. Derfra kunde hun se en aaben Dør, hvorigennem der skinnede Lys, og den gik hun hen til for at titte ind ad den, og den gik ind til et Værelse, hvor der var stærkt oplyst, og hvor Ferdinand Fenger stod i Midten saa „mandig" og sang, og hvor hun saa de Venner, med hvem hun saa tit havde været samlet om Guds Ord. „Den Drøm har dog været mig til saa megen Trøst," tilføjede hun efter at have fortalt den, og det kunde jeg saa godt forstaa, og det kan du vist med, kære Spleis, det er

baade en dejlig og en mærkelig Drom. Jeg blev siddende og talede en Stund med Ane, og er glad over hende, men jeg havde dog ikke det Indtryk, at vi saaes sidste Gang. -- — Fra Ane skiltes jeg glad over hendes Tro, men fattig ved Fornemmelsen af min egen Kulde og Ligegyldighed, og det er i det Hele taget ofte. at jeg maa tænke paa Kingos: „Kolde Hjerte, Isekule, bundefrosne Synderso!" Men Gud ske Lov, „det staar ikke til den, som vil eller den som løber, men til Gud, som forbarmer sig;" det har, fra jeg begyndte at faa Øjnene op, været et af mine kæreste Sprog og er det endnu; det har gjort mig glad, og jeg haaber, det skal gore det mangen Gang endnu, og kunde jeg sove ind med det og med dets Trøst i mit Hjerte, saa vil jeg takke Gud derfor.

Jeg gav mig nu paa Vej til Broby, og efter at jeg havde været et Øjeblik inde hos Jens Hansen, gik jeg til Marie. Hun havde slet ikke ventet at se mig mere og blev derfor rigtig glad ved mit Komme, og du kan tro, jeg er ikke mindre glad ved, at jeg kom derhen, thi et yndigere Billede af hende kunde jeg aldrig have faaet, end det, jeg tog med mig den Dag. Om Søndagen syntes jeg, hun havde det godt, og kom til at tænke paa, hvilken Forskel der dog er imellem at staa ved et Kristenmenneskes Dodsseng og en andens, men rigtig glad var hun dog ikke Derimod denne Gang straalede Glæden ud af hendes Øjne, og jeg glædede mig ret over hende den korte Tid, jeg var hos hende. Vi sang en Salme sammen, og da jeg vilde gaa og ønskede hende og opfordrede hende til at holde fast, tog hun mig i Haanden og sagde: „Ja, og det vil De jo ogsaa?"

Jeg er glad ved dette Ord fra hende og haaber, at Vorherre vil holde fast paa mig og give mig Viljen til altid at holde fast paa ham. Med et glad Ansigt saa hun efter mig, da jeg gik fra hende hjertensglad over hende. — Nu er hun død, og da jeg nu har skrevet saa meget til dig om hende, vil jeg tilføje Jens Hansens Ord i det Brev, jeg i den Anledning fik: „Hensigten med, at jeg i denne Morgenstund skriver, er at lade Dem vide, at Marie i Nat, jeg tror nok jeg tør sige, saligen hensov. Det varede længer, end vi troede, da vi sidst var samlede hos hende, men skønt hendes Lidelser var store til det sidste, bar hun dem med en sjælden Taalmodighed og havde sin gode Forstand til sidste Aandedræt. Det var vel et Smertens Leje for hende, men jeg mener dog et godt Leje. De husker nok, hvad vi især var bedrøvet over, nemlig det daarlige Forhold mellem hende og Manden, men det udjævnedes ganske. Det var vistnok den sidste Dag i det gamle Aar, at der tidlig om Morgenen kom Bud efter mig, for at jeg skulde være Vidne til det glædelige; hun bad ham om Forladelse for alt, hvad hun havde gjort ham imod, hvilket han og tilsagde hende, hvorpaa hun tog ham om Halsen og kyssede ham. Siden var Forholdet mellem dem meget godt, og de sidste Dage var hendes Suk kun efter Forløsning.“ (Den omtalte Uenighed mellem hende og Manden var i Anledning af hendes Børn af første Ægteskab, som hun nok holdt med imod ham.)

1858 den 22. Marts. . . . „Min Rejse til Frederikskilde gik godt for mig; Vejret var jo ikke saa heldigt, men da det var et Sygebesøg, laa der heller ikke saa megen Magt derpaa. Frøken Nyegaard var

oppe, da jeg kom, og er nu lidt oppe om Dagen, men er dog endnu meget svag, saa der vil vist hengaa længere Tid, inden hun rigtig kommer sig. Jeg blev dernede baade Mandag og Tirsdag og fik lige set Jens Hansen.

1858 den 26. Oktober. Jeg har igen gjort en af disse yndige Rejser til Sorø, som du jo nok ved, jeg for det meste har Gavn og Glæde af, og som jeg ogsaa af og til har fortalt dig lidt om, og medens Erindringen og Glæden endnu er frisk hos mig, vil jeg dele den med dig, forsaavidt det kan ske ved, at jeg meddeler dig en Fortælling om denne min sidste Rejse og mit to Dages Ophold paa Frederikskilde.

I Lørdags gik jeg herfra Kl. 7 omtrent for at tage med Morgentoget til Sorø, hvor en god Ven kom og tog imod mig, nemlig Ole Nielsen*), en Gaardmand fra Fuldby (i Bjernede Sogn), der ligger lidt nord for Sorø. Han har en lille Dreng, som er i Huset hos Jens Hansen, og derhen fulgtes vi saa ad, en dejlig Tur gennem Skoven, som for Tiden staar i sin Efteraarsdragt, der er meget glimrende, men dog stadig minder om, at det er snart forbi med Herligheden og at

nu staar for Døren den Vinter saa kold
med Is over Vove og Sne over Vold.

Imidlertid tænkte vi ikke synderligt derpaa, men gik under fornøjelig og livlig Samtale den halve Mil til Broby. Det er en ret mærkelig Mand, denne

*) Ved den indre Missions Halvaarsmøde 17. Septbr. 1858 valgtes Pastor Rønne, Høve, til Formand og Ole Nielsen fra Fuldby som Viceformand. (Dsk. Kt. 1858, S. 686).

Ole Nielsen, han er temmelig ung ogsaa i kristelig Henseende, han har sin Opvækkelse fra Jens Larsen*) og er rigtig fuld af Iver og Kærlighed, hvad der ogsaa spores i hans Hus, idet baade hans Kone og hans Tjenestefolk er kommen med, saa de har det godt i det Hus, hvad jeg selv har mærket, for jeg besøgte ham en Gang i Sommer. Noget pietistisk har han været, og det er sagtens ikke just forbi endnu, men han har Syn paa Kirken og Vorherres Nærværelse iblandt os i det levende Ord, derfor kan jeg ogsaa udmærket tale med ham, og derfor gik Tiden saa fornøjeligt for os til vi naaede Jens's det lille Hus i Broby, hvor vi blev ventet baade af unge og gamle. Jeg havde nemlig lovet at synge og tale med Børnene i hans lille Skole, der dog indbefatter en 14 Børn. De var alle samlede paa en nær, og efter at vi havde hvilt os lidt, begyndte vi, og jeg syntes rigtig godt om Børnene, der baade svarede godt paa, hvad jeg spurgte dem om og havde Lyst til at høre paa, hvad jeg havde at fortælle dem; thi det var jo egentlig Hovedsagen. Her at gengive dig, hvad jeg fortalte Børnene, vilde blive for vidtløftigt, og du maa nøjes med at henvises til Boisens Visebog, hvoraf jeg gennemgik „Holger Danskes Mærke", Bjarkemaal", „Danmarks Herlighed" og „Guldharpen". Naturligvis sang vi ogsaa disse Sange, og saaledes gik et Par Timer meget hurtigt. Jeg skulde imidlertid videre, og Ole Nielsen og Jens fulgte mig saa til Frederikskilde, hvor vi kom omtrent Kl. 5 og traf alt forholdsvis

*) Oprindelig Smed i Kirkeværlose siden Indre Missions første „Missionær".

vel; det vil sige Frøken Nyegaard var oppe og kunde selv besørge sit Hus, men hun led meget af Hovedpine, der imidlertid ikke hindrede hende i at tale og være livlig, saa jeg havde Glæde af hende. Aftenen gik med, at jeg sad og underholdt Kammerraaden, der er en Mand med mange Interesser og megen Læsning. Han har ogsaa set sig meget om i Verden, og kan fortælle meget Interessant, som han selv har været Vidne til, men os forstaar han ikke eller vil ikke, han betragter os naturligvis som Sværmere. Imidlertid er det et Kapitel, som vi begge undgaar ligesom efter en Aftale, skønt vi godt kan tale om kirkelige Sager, men saa er det stadig som noget objektivt. Om Søndagen havde Kammerraaden arrangeret en Kirketur til Tjustrup, hvor Glahn er Præst, for sin Datter og mig, men da hun ikke befandt sig rigtig vel, blev den opgivet; derimod kørte vi en Formiddagstur til Broby, hvor vi traf gode Venner, som vi tilbragte en Times Tid sammen med. Jeg havde nogle Prædikener med af Grundtvig, af hvilke jeg læste den om Himmelens Fugle og Liljerne, og dertil sang vi nogle Salmer. En Mærkelighed var der ogsaa ved den Broby-Tur. Jens kunde nemlig ikke straks tage imod os, hvorfor vi maatte køre lidt videre omkring, end vi egentlig havde bestemt; men det var meget heldigt. Der er nemlig en meget rar Pige, som er af Vennerne, men hun er Datter af en stor Gaardmand, saa hun maa døje en Del for sin Kristendoms Skyld og faar just ikke ret ofte Tilladelse til at gaa til Forsamling, saa jeg har vist kun været 2 a 3 Gange samlet med hende dernede, men kender hende dog godt fra et Par Besøg, hun har gjort herhen, og

jeg sætter hende meget højt. Da vi nu skulde køre lidt omkring, lagde vi Vejen om ad hendes Faders Gaard, og Frøken Nyegaard udvirkede Tilladelse til, at hun maatte køre med os til Frederikskilde, hvorved vi fik talt meget sammen baade der og siden, da vi fulgtes ad til Broby om Eftermiddagen Det synes jo at være en ringe Ting, men for Folk, der, som hun, somme Tider længe maa leve af en slig Dag, er det meget, og jeg tror derfor, Jens havde Ret, der ved at høre det sagde: „Ja, saaledes er det, Gud skal al Ting mage;" skønt jeg desværre maa bekende, at der er saa meget af den Verdensvisdom hos mig, der kalder sligt tilfældigt, at jeg har ondt ved at sige det med rigtig Frimodighed. Saaledes gik Formiddagen, og Vejret var stadig yndigt, saa vi kunde tilbringe en Timestid af Eftermiddagen i fri Luft, dels med at spadsere og glæde os ved den mageløse Udsigt over Tjustrup Sø med sine yndige Bredder, dels med at ro en Tur paa Søen, der var klar som et Spejl. Vi sang baade paa Søen og ved Søen, og saaledes gled Tiden fornøjeligt til Kl. $4^1/_2$, da jeg maatte af Sted, for at Vennerne ikke skulde vente alt for længe paa mig. Altsaa til Broby gik det igen, men ikke som for i Kammerraadens magelige Wienervogn, derimod til Fods gennem Skove og over Engene langs med Søen. Det er ikke saa kort en Vej, og det var derfor bleven mørkt, da vi kom der, og Folk var samlede i Jens's lille Stue, der rigtignok ikke ser ud til at kunne rumme mange, men hvor vi dog fik Plads til ikke saa faa. Adskillige maatte rigtignok staa op, men de beklagede sig ikke, og vi havde det rart et Par Timers Tid. Jeg har vist før fortalt

dig, hvorledes jeg plejer at holde Forsamlingen, nemlig ved at læse en Prædiken og saa helst faa lidt Samtale i Gang. Det gjorde jeg ogsaa denne Gang, læste Birkedals Prædiken til den Søndag i den første Postil, der rigtig er udmærket, saa sang vi adskillige Salmer af Festsalmerne „Hører I Vorherre kalder“ og nogle Julesalmer, men nogen Samtale kunde der ikke komme i Stand, dertil var vi for mange, og der var nogle fremmede, som vel vilde have generet adskillige. Jeg havde tænkt saa mange Gange paa den velsignede Dag, jeg havde sidst i Byen og bestemte derfor, at hvis jeg blev opfordret til at tale, vilde jeg tale om Herrens levende Nærværelse iblandt os i sit Ord til os ved Daaben og Nadveren og navnlig om den sidste, baade fordi den var mest levende for mig, og fordi en Del af de forsamlede vilde til Alters hos Fenger i næste Maaned, naar han kommer der paa Egnen. Jeg blev ogsaa opfordret og gik saa ud fra de Ord:

Af Guds Naade til Guds Ære
evig glade vi skal være
i Vorherres Jesu Navn.

Dem havde vi nemlig sunget, og dem havde de altsaa gjort til deres ved at synge dem. Hvorledes de kom til det, vidste jeg jo ikke med dem alle, men hvorledes jeg kunde synge dem, fortalte jeg dem, og det var netop fordi jeg om end svagt dog troede paa Herrens levende Nærværelse i Daaben og Nadveren, og saa ønskede jeg dem, der vilde til Alters, Naade og Velsignelse til at komme der med troende Hjerter, vis paa, at de saa skulde fornemme, hvad Ordet vil sige: „Hvo, som æder mit Kød og drikker mit Blod, har et evigt Liv.“

Dermed sluttede jeg Forsamlingen, og kort efter gik jeg. Det er rigtignok yndigt med den Vennekreds, der dog holder ret godt sammen og altid modtager mig med saa stor Kærlighed, og det maa vi jo ret være glade over paa begge Sider, at vi dog har lidt af den indbyrdes Kærlighed; og takke Vorherre Jesus for den og den Trøst, der ligger i den, skulde vi jo ogsaa, saa tænker jeg ret den voksede. Marie, som jeg besøgte i Julen, savner jeg jo dernede, men det er Trøsten, at hun er gaaet ind til noget bedre; derimod talte jeg med den anden Kone, Ane, som jeg ogsaa den Gang skrev til dig om, hende, som havde den dejlige Drøm, og det var rigtignok ganske mærkeligt. Hun kom nemlig efter Forsamlingen og fortalte mig, at hun havde noget at takke mig for, som havde gjort hende stor Nytte, og da jeg forundret spurgte, hvad det var, sagde hun: „Det var et Ord, De sagde til mig, da De var hos mig, og det kom mig rigtignok til Gavn paa en streng Dag for mig. Jeg skulde nemlig gøre Barsel, og de havde kørt 3 Gange forgæves efter Jordemoder, og jeg led meget. Men saa faldt det mig ind, at De havde sagt: „Det er altid godt at være hos Herren," og mens de andre gik og var bedrøvede og elendige for min Skyld, maatte jeg trøste dem med, at det er altid godt at være hos Herren, og at han hjalp nok."

Saaledes omtrent faldt hendes Ord, og er det dog ikke forunderligt: et Ord, som jeg ikke kan huske, at jeg har sagt, efter saa lang Tid kunde trøste hende? Og endnu mere forunderligt, naar jeg tænker paa, hvor ussel og ligegyldig jeg følte mig, da jeg sad ved hendes Seng og sagde disse Ord,

som jeg ikke en Gang kan huske, men som har trøstet hende i hendes store Nød. Det er en rigtig god Lærdom, der ligger deri, om at det aldeles ikke er os, men kun Herren den levende Gud, der udretter Storværk paa Jorden. Ham være Ære i Evighed! Amen.

Og nu, kære Ven, er jeg færdig med hvad jeg havde at fortælle om Sorø-Rejsen, thi Mandag Morgen forlod jeg Egnen og ankom velbeholden hertil om Formiddagen.

1859 den 12. September . . . Da jeg nu lige er kommen hjem fra en af mine Sorø-Rejser, vil jeg opfriske den i Erindringen og meddele dig af den, hvad der er levende for mig. Du ved nok, at jeg skulde rejst med 2 Nordmænd*), men de svigtede, da det kom til Stykket, og jeg maatte altsaa rejse ene. Jeg var rigtignok lidt ærgerlig paa Nordmændene og ked af det i Begyndelsen, men det satte sig dog snart, og i Onsdags gav jeg mig paa Vej om Morgenen og rejste med Morgentoget til Sorø, hvor Ole Nielsen fra Fuldby skulde hente mig og Nordmændene. Ham kender du nok ikke, men han har lovet at besøge mig til Vinter paa Marielyst**), og saa skal du gøre hans Bekendtskab; det er en rigtig rar Mand, hvis Bekendtskab jeg gjorde paa en Sorø-Tur for 2 Aar siden; den Gang var han lige bleven opvakt og var temmelig pietistisk, nu har han ved Guds Hjælp ret faaet Øjet op for Kirken og Vorherres levende Nærværelse i hans Munds Ord, og jeg har ikke truffet nogen, som i saa kort

*) O. Arvesen og Herman Anker(?)

**) I Vinteren 1859 overtog Grove Pladsen som Forstander for Grundtvigs Højskole.

Tid har gjort saadanne Fremskridt i kristelig Oplysning som han; det kommer vel af, at han er godt begavet og tager Sagen alvorligt. Han var paa Banegaarden tilligemed Jens Hansen fra Broby, og de blev jo begge lidt lange i Ansigterne, da de fik at vide, at Nordmændene ikke var med, men vi blev dog snart enige om, at vi nok kunde have det godt uden dem og kørte saa af Sted gennem Sorø til Fuldby. Det var min Hensigt at føre Nordmændene op til Bjernede Kirke, som du nok ved er bygget efter en Bispehue*), men da jeg selv ikke havde set den, blev vi enige om alligevel at gaa derop, og vi tre spadserede saa derhen opad Dagen. Mens vi var paa Vejen, kom Ole Nielsen til at fortælle om en Kone der i Byen, som var død i de Dage, og som han havde besøgt, mens hun laa syg. Det var en troende Kone, og hun havde ved et af hans Besøg spurgt ham, hvem det var, der havde holdt Forsamling hos ham sidste Fastelavn, for hun havde der faat saadan et godt Lys i hendes Saligheds Sag, og det havde hun haft godt af siden, ogsaa nu paa hendes sidste Leje. Det var mig, der holdt den Forsamling, og jeg blev meget forundret og meget glad ved at høre det, for jeg var selv saa daarlig fornøjet med den Forsamling og følte mig selv saa fattig. og det var saa lidt, jeg havde at sige, og saa var her dog et Menneske, som jeg aldrig ved, jeg har set, der havde godt deraf og mærkede, at det var sandt, hvad jeg nok husker jeg talte om, Herrens Nærværelse iblandt os. Ja Gud være lovet! hans Kraft fuldkommes ogsaa paa den Maade i vor

*) En almindelig men fejlagtig Mening.

Skrøbelighed, Hans er Riget og Magten og Æren i al Evighed.

Mens vi gik og talte om dette, hørte vi Klokkerne ringe i Kirken, og det faldt os da straks ind, at det maaske kunde være den samme Kone, der skulde begraves, og det var virkelig saaledes, vi kom og var med at følge hende til Jorden. Var det ikke forunderligt?

Kirken har jeg ikke stort at fortælle om, det forunderlige Sammentræf af vort Komme og Konens Begravelse optog os mest, og vi gik glade derover hjem til Ole Nielsens, hvor vi saa kun opholdt os kort, for at spadsere over til hans Nabo, ogsaa en god Ven, en Fynbo, som hedder Hans Christiansen, som vi traf med Hat paa og Stok i Haanden, for han skulde i Sogneforstandermøde, men da vi kom, lod han Møde være Møde og blev hjemme. Vi sad saa og talte sammen og sang hele Aftenen og havde det rigtig godt, skønt jeg ikke kan i dette Øjeblik mindes noget af det, der var paa Tale. Det var vist heller ikke noget mærkeligt, men glade var vi, og Tiden gik udmærket, til vi henad Aften alle tre stod paa Vognen, som skulde køre mig til Frederikskilde, hvor jeg traf Frøken Nyegaard rask. Det var for saa vidt kedeligt, at en Søster af hende, som er gift i Holland, var der med sin Mand, som jeg paa Grund deraf ikke fik talt ret meget med hende. Noget var det dog. Der er, som du ved, ganske yndigt der ved Tjustrup Sø, og skønt Vejret i det Hele ikke begunstigede mig, saa var jeg dog saa heldig de to følgende Morgener at se Søen rigtig spejlklar, først klædt i Taage, og saa se Solen jage denne bort. Om Torsdagen havde jeg lovet at

besøge Jens Hansens Skole og spadserede følgelig derhen om Formiddagen. Jeg fortalte saa Børnene Historien om Uffe og anvendte den, saaledes som jeg synes, det mærkelig passer, paa det danske Folk, der ligesom han til Hverdagsbrug gaar tavs omkring, saa mange Gange baade Venner og Fjender tror, det har hverken Mund eller Mæle, men som saa i Farens Stund baade kan tale djærvt og handle smukt derefter, og jeg paaviste Ligheden ved de to store folkelige Bevægelser, der ligger os nærmest, den i 1658 og 1848. Derpaa gennemgik jeg den Salme „Vidunderligst af alt paa Jord“, og saa sang vi en Del. Det gik rart, og jeg fornøjede mig meget over Børnenes Livlighed og vil ønske, at vi maa faa mange saadanne Skoler i Landet. For i Vinter holder den imidlertid op, da Jens Hansen tager ind paa Skolen (Marielyst). Fra mit Skolebesøg spadserede jeg tilbage til Frederikskilde ved Middagstid og kom straks paa Vogn for at køre til Sorø, hvor vi vilde besøge Ingemann. Det gjorde vi og havde det meget rart; det var maaske i den Henseende godt, at jeg ikke kom alene, da jeg nu undgik Disput med Ingemann om kristelige Ting, for det er ikke behageligt. Denne Gang blev det ved, at han regnede mig til det 17' Aarhundrede paa Grund af min Ortodoksi, og da jeg viste ham, hvor urimeligt det var, da det 17' Aarhundrede var gruelig statskirkeligt, og jeg en Frihedsven, kom vi til at tale lidt om kirkelig Frihed, men det gik meget gemytligt. Det var jo Grundtvigs Fødselsdag, og da Ingemann lod til at have glemt det, udbragte jeg hans Skaal ved Aftensbordet. Guldhornet saa jeg, det er dejligt.

Den næste Dag, altsaa Fredagen, vilde jeg til Holsteinsminde og sejlede derfor ned ad Tjustrup og Bavelse Sø til et Sted, som hedder Tadse Mølle lige ved Gunderslev Skov, hvor det mærkelige gamle Tingsted findes, som Grundtvig har omtalt i en af „Kvædlingerne"*). Da jeg var det saa nær, maatte jeg hen til det, og spadserede saa om et Par Timer i den dejlige Skov, hvor jeg næsten hele Tiden saa Søen mellem de høje Træstammer. Det var nu meget fornøjeligt, men jeg kom paa en Maade til at betale den Fornøjelse, thi jeg fik nu Regnvejr at gaa i til Hindholm, og var gennemblødt, da jeg kom der. Man bliver ikke i godt Humør ved at gaa en lang Vej alene i Regnvejr og saa ingen træffe hjemme der, hvor man vil hen. Saaledes gik det mig, for Jensen**) var i Stege til Sølvbrylllup, og jeg maatte gaa videre, stadig i Regn, til Holsteinsminde, men der var da heldigvis Folk hjemme, og jeg blev meget kærligt modtaget af Stephansen, hos hvem jeg saa blev den Eftermiddag og det meste af Lørdagen. Du kender nok ikke Stephansen, men det er en meget fornøjelig Mand og en meget aandrig Mand. Vi fik da meget at tale om i Anledning af Folkehøjskolen og kunde prægtig enes, undtagen forsaavidt jeg, som St. sagde, vilde køre med 2, mens han havde 3 for (Historie, Modersmaalet, Naturvidskab). Det er et Par Aar siden jeg har talt med ham, og jeg var meget glad ved at tale med ham om det folkelige, men kunde derimod slet ikke tale med ham om Kristendom, da han er ivrig Søren

*) Digtet „Gunderslev Skov".

**) N. J. Jensen, Forstander for Hindholm Højskole, senere Præst i Ebeltoft.

Kierkegaardsk, og det er i mine Øjne baade et slet og farligt Standpunkt. Han sagde en hel Del drøje Ting om Grundtvig, saa jeg var slet ikke glad ved at tale med ham om kirkelige Ting. Paa det Gebet var vi komne betydelig længer fra hinanden, siden vi sidst taltes ved, men jeg var dog glad ved at være kommen derhen af mange Grunde, ogsaa fordi jeg fik talt med ham om nogle Bestemmelser, der blev taget i Dalby, som jeg blev meget forbavset over. Det vilde imidlertid blive for vidtløftigt her at tage fat paa den Sag, saa den maa du have til Gode til vi ses. Foruden Steph. talte jeg lidt med hans Kone, som nu er meget bedre, og meget med en ung Mand, som er Lærer der. Han hedder Nielsen og er en Jyde fra Aalborg-Egnen. Det er en meget dygtig Fyr, og jeg glædede mig meget ved at gøre hans Bekendtskab. For Resten er han Seminarist fra Jonstrup og vist en af de faa, som derfra gik til København for at høre Grundtvig. Han fulgte mig til Frederikskilde den næste Dag (Lørdagen) og jeg kom der henad Aften. Du kan nok mærke, at jeg har min Frihed der til at gaa og komme, og saaledes har det nu været i disse 4 Aar. Det har jo været herligt for mig, og jeg var næppe kommen saa tit til Sorø-Egnen, havde jeg ikke haft saadant et venligt Hus at ty til, men det er ogsaa værd at takke for. Hvormegen Lejlighed, der i Fremtiden vil blive til at besøge Vennerne dernede, det ved jeg jo ikke, men jeg er glad for de Aar, der er gaaet. Søndag Middag skulde jeg til Broby, hvorfor jeg vilde hjem, saa det blev ikke grumme meget jeg var hos Nyegaards, men den Søndag Formiddag blev dog godt benyttet, for Hollænderne

skulde i Lynge Kirke, og derved fik jeg Lejlighed til at tale med Frøken Nyegaard. Vi læste en Prædiken og sang nogle Salmer og Kl. 2 gik jeg til Broby, hvor der skulde være Forsamling.

Nu maa du vide, at vore gode Venner derude ligger i Strid eller har i det mindste været i Strid med nogle eller maaske de fleste opvakte nede ved Karrebæk, som er pietistiske, om Troen *paa* Kirken, idet de andre nok vil tro Kirken, men ikke *paa* Kirken. Derom var der kommet Strid i en Forsamling hos en Mand, der hedder Jens Cornelius og for Resten er en from Mand, saavidt jeg ved, og forrige Søndag, da Ole Nielsen havde været nede ved Holsteinborg, havde de taget fat paa ham i den Anledning, og en af dem havde endogsaa sagt, at dersom de ikke tilbagekaldte i den følgende Uge, kunde Jens Cornelius ikke komme til Broby som i Gaar, det vilde de blive underrettet om af ham selv. Naa, du kan jo nok tænke, vi lurede paa, om det virkelig skulde gaa saa vidt, men der kom ingen Underretning, og da jeg kom til Broby i Gaar, var Jens Cornelius der og tillige den Mand, som havde truet forrige Søndag, saa vi tænkte, der skulde staa et Slag og var da heller ikke bange for at imodegaa saadan noget Vrøvl, men mærkelig nok, de var ganske tamme. Han, som havde brugt de store Ord, var ganske tavs, og Jens Cornelius, som ellers talte om mange Ting, kom slet ikke ind paa det Gebet, uagtet jeg tog mig for at gennemgaa „Kirken den er et gammelt Hus“, saa det løb meget fredelig af. For Resten var Forsamlingen ikke videre livlig, da Jens Cornelius er lidt kedelig at høre paa. Jeg sagde ogsaa til de to Naboer, som

jeg havde gæstet om Onsdagen: „Vi har det dog meget bedre, naar vi sidder sammen i en mindre Kreds“, og de indrommede det.

Fra Forsamlingen korte jeg til Banegaarden og kom saa godt og vel herhjem i Aftes, opmuntret og forfrisket af den lille Tur, men dog ogsaa glad ved at komme hjem, glad ved at have et Hjem, som det gælder om: naar alt er trist er Hjemmet bedst.

— I 1860 flyttede Spleis til Vendsyssel, hvor han blev Kapellan i Serridslev--Brønderslev, men Brevvekslingen fortsattes stadig mellem ham og Grove. Om Soro-Rejser foreligger imidlertid intet for i Brev fra Grove af 16. Februar 1861.

Det var et Par Dage efter Jul, at jeg tog ned til Soro for at se til Vennerne der, og navnlig til Betty Nyegaard. Hun er da igen syg i Vinter, Stakkel, og denne Gang er det begyndt tidligere end ellers og paa en lidt anden Maade, men hun er meget daarlig og var allerede i Julen meget afkræftet. Imidlertid er det endnu som før en Glæde at komme til hende, og jeg er mer end een Gang kommen fattig og rejst rig bort, fordi det er saadan en Glæde at se hendes store Tillid. Hun har det rigtignok godt og jeg har ofte paa hende anvendt Verset:

Med det der skabes gode Kaar
for Barnekæmper lave,
saa de kan le ad Banesaar
og springe over Grave

og det har været mig en stor Glæde at høre af hendes egen Mund, at jeg har været hende til Hjælp, navnlig ved at vise hende hen til det levende Ord

og minde hende derom. Jens Hansen var herinde kort efter Jul og fortalte, at hun en Dag, som hun laa med lukkede Øjne, syntes hun saa Vorherre Jesus staa for sig. Han sagde til hende: Tror du — — o. s. v som Bekendelsen lyder, og hun havde svaret ja og var saa inderlig glad derved. Ellers fortalte hun mig i Julen, at hun havde haft det saa forunderlig godt en lang Tid, været saa let og glad i Vorherre. Saa var det en Aften, da hun skulde i Seng og stod og bøjede sig over Sengen, at de Ord „skulde vi alene modtage det gode af Gud og ikke det onde" kom hende saa levende i Tanker, og næste Dag maatte hun gaa til Sengs, hvormed hendes Sygdom begyndte. Var det ikke forunderligt og skønt, Spleis? — Jeg besøgte naturligvis ogsaa mine andre gode Venner paa den Rejse og holdt Forsamling i Fuldby hos Ole Nielsen, men derom har jeg ikke stort at fortælle. Jeg var noget død i det og ingenlunde selv fornøjet, enten jeg saa søgte min egen Ære, eller hvad det nu var. — — —

1861 den 2. Maj . . . Ja Soro, ja der har jeg da ogsaa været, siden jeg skrev til dig, og jeg haaber at komme derned Søndagen før Pinse, jeg har nemlig faaet en Indbydelse fra Ole Nielsen til at komme den Dag. Gud ske Lov, den kære Vennekreds dernede har det godt. Betty Nyegaard er nu bedre, saa jeg tænker, hun staar det over endnu denne Gang. Jens Hansen bygger i Sommer for at faa en ordentlig Lejlighed at holde Skole i. Det gaar nemlig godt med den lille Friskole, men han har haft alt for lidt Plads, navnlig fordi han har adskillige Børn i Huset, som er langvejs fra — —

1861 den 16. Oktober . . . Dersom ikke mit

forrige Brev havde faaet det Indhold, det fik, havde jeg egentlig haft noget at fortælle om en Sorø-Rejse, jeg gjorde sidst i forrige Maaned, som nok kunde interessere dig, men nu er det blevet saa gammelt, og adskilligt er glemt, saa jeg vil rent springe den over. Kun det maa jeg ikke glemme at fortælle, at de har det godt dernede, baade Betty Nyegaard og de andre, og det gaar meget godt med Jens Hansens Skole — — —

1861 den 29. November . . . Jeg havde allerede tidlig paa Sommeren lovet at komme til Sorø i September, og det blev da bestemt mellem Jens og mig, at jeg skulde komme den 22de. Paa den Søndag var nemlig hans Moder bleven døbt for 70 Aar siden, og hendes Daabsdag skulde nu højtideligholdes ved en Samling af gode Venner . . . Jeg tog da en Fredag Morgen til Sorø og spadserede fra Banegaarden ind til Ingemanns, hvor jeg blev modtaget udmærket og havde et Par rare Timer med Ingemann, hvori vi talte om Literaturen og det folkelige Røre i vor Tid. Jeg lykønskede mig allerede til at være sluppen for en religiøs Samtale med ham, men da jeg vilde gaa, nødte han mig til at ryge en Pibe endnu, og saa kom han med sine sædvanlige luftige Spekulationer over Mellemtilstanden og Kødets Opstandelse, der altid er mig meget uhyggelige og tildels spolerede det yndige Indtryk, jeg havde faaet af ham under vor første Samtale. Naa, jeg spadserede da fra Sorø til Pedersborg og Fuldby, hvormed Eftermiddagen og Aftenen gik under gode Samtaler med mine Venner derude, om de just ikke var af et glædeligt Indhold hele Tiden. Sagen er nemlig den, at N. N., som i Slagelse-

Egnen er den mest oplyste Kristen og en Mand, der førte Ordet baade i Forsamlingen hjemme og ude, han er kommen galt af Sted med en Pige, der er bleven frugtsommelig ved ham. Den Historie har naturligvis vakt en magelos Opsigt deromkring, bragt Glæde i Verdens og Sorg i Vorherres Lejr, og paa mig gjorde den et grumme stærkt Indtryk, da jeg noget før min Sorø-Tur hørte den her i Byen, saa jeg var nær taget lige ned til N. N., da jeg hørte, at han, som jeg kender noget til, var noget nær fortvivlet. Det blev imidlertid ikke til noget, men da jeg saa tog til Sorø, var det min Bestemmelse at faa Ole Nielsen til at køre for mig derhen. Se om den Sag talte jeg meget med Hans Christian og Ole, men de Oplysninger, jeg fik hos dem, gjorde Sagen meget værre, saa jeg tabte aldeles Lysten til at tale med N. N. Det blev mig nemlig klart, at det ikke var saadan et Fald, som jeg havde forestillet mig, men at det var et Forhold, der havde været et Par Aar, og saa kan du vel omtrent regne dig til min Stemning og forstaa, at jeg ikke skøttede om at tale med vedkommende. Jeg tog derfor til Frederikskilde Fredag Aften og blev der til Søndag Middag, da Betty Nyegaard og jeg kørte til Broby. Hun har det Gud ske Lov godt, og det gaar nogenlunde med Helbredet, men nu kommer det jo an paa, hvordan Vinteren vil blive. Da vi kom til Broby, var der allerede kommen nogle Folk fra Slagelse, og siden kom der mange baade nær og fjærn fra, iblandt dem N. N. med sin Kone og Jens Dyrholm. Jeg kan ikke sige dig, hvor uhyggelig jeg blev til Mode, da jeg saa dem komme Jeg talte med Hans Christian og Ole Nielsen, og vi blev enige om, at

dersom N. N. ikke selv vilde begynde at tale om Sagen, saa vilde vi kalde ham ud og tale til ham om den, ligesom vi ogsaa var enige om, at han ikke skulde udenvidere have Lov til at tale, dersom han ellers bod sig til, som han plejede. [Han talte ikke til os om den Sag, hvorfor vi da kaldte ham ud og havde en lang Samtale med ham, hvori han da ærlig nok fortalte os hele Historien, der var af det allerværste Slags. Forknyt var han jo en Del, men dog meget mindre, end jeg havde troet, og han spurgte os jo, om vi efter det vilde kendes ved ham. Se det vilde vi naturligvis, og jeg kan ikke sige andet end, at det lettede mit Hjerte meget, at vi fik talt med ham, ja, jeg kan sige, jeg blev glad ved det og ogsaa saa smaat glad ved ham, men forunderligt var det dog, at han kunde se Sagerne, som han gjorde. Jeg spurgte ham, hvordan han havde kunnet føre Ordet i disse Aar, som han stadig har gjort; jeg mente nemlig hans Samvittighed maatte have domt ham hver Gang, han lukkede Munden op, men det sagde han nej til, og da jeg spurgte ham, hvordan han i den Henseende vilde indrette sig i Fremtiden, spurgte han, om jeg mente, at han helst skulde tie stille, ja, det mente jeg naturligvis, han skulde for det første. Det lod til at forundre ham, men med alt det var jeg dog til Dels ret glad ved ham den Eftermiddag. Siden har jeg egentlig ikke kunnet være *det*, men kan dog tænke med anderledes Rolighed paa ham end før.

Forsamlingen gik godt; jeg læste en Prædiken af Grundtvig, og vi sang en Del Salmer, deriblandt den om Forklarelsen paa Bjerget, hvorover Jens Dyrholm talte lidt om de Ord „o her er godt at

være i Herrens Kirkely". Der var ikke saadan stort ved det, men der er altid noget hjerteligt og rart ved Jens Dyrholms Ord, og jeg tror nok, Folk var glade ved ham. Siden talte jeg lidt over det Vers „Han som paa Jorden bejler", som jeg forklarede ud af Vorherres Ord til os ved Daaben, og hvorved jeg navnlig søgte at fremhæve Kærligheden, der baade i Billedet og Virkeligheden er Hovedsagen. — Det bedste var naturligvis at være samlet med de kære Venner, og Eftermiddagen gik snart, men om Aftenen blev det et saa voldsomt Regnvejr, at der ikke kunde være Tale om at gaa hjem, som jeg skulde, hvorfor jeg blev hos Jens om Natten, og det var jeg meget godt fornøjet med, for saa tog jeg næste Formiddag med, og da han havde Murer, holdt jeg Skole for ham, og det gik nok saa fornøjeligt. Han har nu en Snes Børn i Skolen, hvoraf 5, saavidt jeg husker, tillige er i Huset hos ham, saa det er da ikke saa ganske smaat, men det største er dog, at de Børn faar en sund og sand Oplysning baade om deres himmelske og jordiske Fædreland, og Børnene er ogsaa glade ved Jens og Skolen. — Mandag Eftermiddag var jeg hos Betty Nyegaard, og Tirsdag Morgen tog jeg hjem — — —

1862 den 2. April . . . I Julen gjorde jeg min sædvanlige Tur til Soro-Egnen, paa hvilken jeg havde Sophie*) med, og vi traf Gud ske Lov alt vel baade det ene og det andet Sted. Vi besøgte Ingemann paa Henrejsen, og det er jeg saa glad ved, nu da han er borte, for jeg holdt meget af ham, og

*) Sophie Fenger, med hvem Grove var bleven forlovet i 1860.

jeg ved ogsaa vort Besøg glædede ham. Det var jo saa underligt med Ingemann, som i sine Digte og Skrifter fremtræder saa barnlig og ydmyg, at han slet ikke kunde bøje sig for den historiske Kristendom, men lavede sig selv et luftigt System, grundet paa Skriften, som han saa søgte at faa til at rime sig med vor Trosbekendelse, og det var ofte ligefrem uhyggeligt at høre ham udtale sig, for han kunde ligesom gøre Nar ad Kødets Opstandelse, men paa den anden Side kunde han ikke lade være at tænke og tale derom, og jeg har vist ikke været en eneste Gang hos ham, uden det er bragt paa Bane. Saaledes gik det ogsaa i Julen, og jeg var ingenlunde glad ved hans Udtalelser, tværtimod, jeg synes de var vildere og ukristeligere end tidligere, men da er det jo ret en Trøst med de dødes Rige, som han ikke vilde vide af at sige; jeg haaber, han skal komme til at blues og velsigne Herren for det, skønt jeg vel skal vogte mig for med Birkedal at sige: „jeg er vis paa", (ja jeg tror endog, han sagde „saa vis paa som noget") „at Ingemann nok skal komme paa den rette Side". Det sagde han oppe hos Handskemager Larsens, og jeg tog mig jo rigtignok den Frihed lidt alvorlig at svare, at i det Stykke kunde vi kun være sikker paa, hvad vi havde hørt og knap det. Han taug jo til det, men syntes vist ikke videre godt om Bemærkningen. Ved Ingemanns Begravelse var det nok ellers noget tørt. Der var ikke en, som med et Ord fremhævede hans folkelige Betydning, hvad „den Gamle" syntes meget ilde om og fortalte Rørdam og mig nogle Dage efter, at „det var en Skam for os allesammen". Jeg var nu lovlig undskyldt, for jeg var paa Grund

af min Sygdom slet ikke dernede, men jeg var ondskabsfuld nok til at sporge Rordam, om det var sandt, hvad jeg havde hort, at han dernede blev opfordret til at tale, men ikke gjorde det. Ja, han kunde jo ikke nægte det, saa ser du nok, han sad i det, men Grundtvig er jo aldrig slem ved Rordam, saa han sagde ingen Ting.

Fra Soro tog vi til Frederikskilde, hvor Gud ske Lov al Ting i Vinter er gaaet over Forventnnig, for Betty har ikke været saadan angrebet, som de forrige Vintre, men har med Undtagelse af en 8 Dages Tid for nylig været oven Senge hele Tiden. Hun har det jo temmelig ensomt og mange Gange trist til daglig Brug, men Gud ske Lov for hende, hun har ham med sig og har det derfor godt, ja rigtig godt, og hun er et nøjsomt Menneske, som forstaar at glæde sig over, hvad hun har. Det var ogsaa nogle gode Dage, vi havde hos hende, og det eneste, der var i Vejen, var, at jeg ikke var meget hjemme, for de andre Venner vilde jo gerne ogsaa have godt af mig, saa jeg var baade i Broby en Aften til Juletræ hos Jens Hansen og en Aften i Pedersborg, hvor jeg holdt Forsamling. Se Hovedsagen ved begge Aftener var jo for mig, at jeg var samlet med de kære Venner, og at jeg saa' dem glade. Navnlig ved Juletræet, som naturligvis var gjort for Bornene, var det meget muntert, og det var morsomt at se baade de gamles og de unges Glæde. Der var en svær Mængde Mennesker, og jeg ved ikke, hvor Jens kunde overkomme at beværte dem allesammen, men det er naturligvis, som han sagde bagefter: „Det slaar altid til for os, hvad vi kober, om der-

saa kommer dobbelt saa mange, som vi har gjort Regning paa" — — —

1862 den 25. September . . . Ved en Forsamling i Karise, hvor Vennerne fra Soro ogsaa var mødt, fik jeg blandt andet at høre, at nogle af de Koldske Friskolelærere havde været derhenne for at gøre Ulykker paa den lille Friskole i Broby. Jens Hansen har nemlig blandt andre et Par af Ole Nielsens Børn i Huset, og nu er det et Aar eller lidt mere siden, at der til Pedersborg Sogn tæt ved Ole Nielsen kom en Mand af den Koldske Skole, som strax raabte paa, at de maatte se at faa en Friskole der i Byen, og som siden har haft meget at sige paa Jens Hansen og hans Skole, at sige naar han ikke hørte det. Han er Murer og staar i Forbindelse med de andre Koldske Folk. Til ham kom der nogle af disse fynske Friskolelærere og fik fat i Ole Nielsen for at overtale ham til at tage sine Børn fra Broby og bygge en Skole der i Nærheden. Sagen er jo den, at Ole er en rig Mand, og det var hans Penge, de skulde have at gøre med, men han, som er Karl for sin Hat, fortalte dem jo, at han var alt for godt fornøjet med Friskolen i Broby til, at han skulde trække sig tilbage derfra, og desuden vidste han ikke, om de havde en Mand til at begynde. Nej, det havde de ikke, men han var let at faa! Naa, de fik altsaa kort Besked og drev af . . . . Med Vennerne tog jeg til Soro og spadserede derfra til Broby, hvor jeg laa hos Jens Hansen om Natten . . . og tog saa hjem Tirsdag Aften efter at have tilbragt den Dag paa Frederikskilde hos Betty Nyegaard, som Gud ske Lov har det godt, naar blot ikke Kulden skal gøre hende

Skade. Imidlertid, forrige Vinter kom hun dog over uden Sygdom, og med Guds Hjælp kan jo det samme ske i Aar. — — —

1863, den 14. April . . . Jeg kan huske, at jeg havde bestemt i Julen at skrive dig til, men jeg fik andet at tænke paa end at skrive Breve . . . . Det var vist Juleaften jeg fik Brev fra Jens Hansen om, at Justitsraad Nyegaard laa farlig syg og med Anmodning om at komme ned til Betty, der var ene og forknyt. Jeg havde nu i Forvejen bestemt at tage en Tur til Sorø som sædvanlig og rejste da derned 3. Juledag. Da jeg kom til Frederikskilde, laa Justitsraad Nyegaard og saa ud som døende. Han blev imidlertid glad over mit Komme og havde netop Dagen forud sagt: „Grove svigter os nok ikke". Han kunde kun tale med Besvær, men var ellers som sædvanlig. Jeg sad noget hos ham og vilde jo saa gerne sige et godt Ord til ham om Frelsen i Vorherre Jesus, men jeg kunde slet ikke komme til, for begynde uden mindste Opfordring fra hans Side vilde og kunde jeg ikke . . . Jeg havde lovet at holde Forsamling den Aften i Bjernede Sogn, og lidt over Middag kom der Vogn efter mig. Jeg gik saa ind til ham og sagde, at jeg skulde bort og takkede ham for al den Kærlighed og Venskab, han havde vist mig. Han trykkede min Haand og sagde: „Ja Viljen er endnu den samme, men Evnen er der ikke mere", og det var nok de sidste Ord han sagde, saa vidt jeg ved Han døde nemlig en Times Tid efter at jeg var kørt. Betty havde det meget strængt i de 14 Dage han laa syg . . . Begravelsen skulde finde Sted den 5. og den maatte jeg jo ud til. Aftenen i Forvejen

skulde Liget køres til Lynge Kirke, og nogle af Husets nærmeste Venner samledes saa paa Frederikskilde for at sige ham Farvel i Hjemmet. Vi sang nogle af Festsalmerne, og saa talte hans Søn, som er Præst i det nordlige Sjælland . . . Jeg havde ogsaa bestemt at sige et Par Ord, og da vi havde sunget en Salme, talte jeg: Justitsraad Nyegaard var en meget mærkelig gammel Mand, fordi han var saa gammeldags i hele sit Væsen og daglige Liv, der endnu var som for 60 Aar siden. Hån har derfor altid interesseret mig som *Manden af den gamle Skole*. Det talte jeg om og fremhævede den forunderlige Livlighed og Interesse for alt, hvad der rørte sig baade i Kirke, Stat og Skole, som fandtes hos ham, saa han paa en vis Maade kunde forstaa, hvad vi unge gløder for, saa vi kunde omtrent tale med ham om alt. Jeg omtalte saa den ægte gammeldags Gæstfrihed og Venskab, man mødte hos ham, der havde gjort Frederikskilde saa yndig baade for mig og andre, og som ogsaa vilde gøre, at vi sent glemte baade det og ham. Og det var ogsaa derfor, at jeg baade paa mine egne og andres Vegne nu vilde takke ham, ligesom vi med vore gode Ønsker ledsagede hans Børn, der nu skulde miste deres gamle Hjem og Samlingssted. — Det var omtrent Tankegangen i min lille Tale, og da den holdt sig ved Jorden, og kun udtalte, hvad alle der var komne paa Frederikskilde maatte føle, saa blev den meget vel optaget, ogsaa af Folk som just ikke er mine Venner, hvoraf der var en Del til Stede . . . . ."

— Halvandet Aar efter, den 22. Juli 1865, døde Froken Betty Nyegaard. Om hendes Dødsfald meldes intet i Groves Breve, enten fordi maaske et saadant er gaaet tabt eller fordi han kort efter ved et Besøg hos Spleis i Vendsyssel har kunnet meddele ham det mundtligt. I Dansk Kirketidende 1865 Nr. 37 har en Ven under Mærket S. S. sat hende følgende smukke Eftermæle:

Ydmyg og stille fremad du skred
med Øjet vendt mod det Høje,
skyede at vandre paa Vejen bred,
hvis Maal kun er Pine og Møje.

Ofte du i din Ungdoms Lund
lytted til rislende Kilde,
følte da i saa mangen Stund
de Længsler stærke og milde.

Følte at denne skønne Jord
af Syndeskyld er beplettet,
søgte efter det Livsens Ord,
som al vor Synd har udslettet.

Søgte og fandt det i Hans Mund,
som haver alt at raade,
gemte det dybt i allen Stund,
priste den store Naade.

Priste den Gud saa mild og stor,
som sig forbarme vilde,
sendte sin Søn til falden Jord
Nøden og Klagen at stille.

Aabned os atter den stængte Port
til Floden i Paradishaven,
gav os sit Naademaaltid stort
og sagde „Stat op af Graven".

Fred du fandt i det Livsens Ord
og Glæden, som ej haver Lige!
Bad: Lad mig vandre i Jesu Spor,
til mig kommer hans Rige!

Jesus, min Jesus, o tag mig an,
led mig paa Livets Veje,
før mig af Naade til det Land,
du gav dine smaa i Eje!

Slumred saa ind i Vorherres Fred,
som betalte vor Sold i Døden,
hos ham skal vi mødes paa Lysets Bred,
favnes i Morgenrøden.

Senere omtaler Grove hende i et Brev af 15. September 1866 . . . Jens Hansen og jeg talte meget sammen om Friskolen og navnlig om en Side ved den, som var kommen til at ligge Jens saa meget paa Hjerte, at der nemlig ogsaa fra Friskolerne maatte gøres noget for de fattige Børn, da vi ellers risikerede at faa en oplyst Gaardmandsstand og en uvidende Husmandsstand, hvad der ganske vist vilde være en stor Ulykke, og derfor havde han adskillige fattige Børn i Skolen, som ikke betalte noget, men han lod dem blive, fordi han var kommen til at se paa dette. Det var i Grunden en ny Betragtning for mig, men den er aabenbart ganske rigtig, og jeg er derfor dobbelt glad ved, at Jens

Hansen faar Raad til at bortgive Fripladser, da Betty Nyegaard har testamenteret Renterne af 1000 Rdl. til hans Skole. — — -

— I de følgende Breve omtaler Grove kun kortelig sine Soro-Rejser; mere udførligt udtaler han sig i et Brev af 14. Oktober 1869, hvor han meddeler om et Møde i Fuldby hos Ole Nielsen; for en talrig Forsamling talte Grove her over Math. 16., 13 - 17 og derefter om Polykarp. Dagen efter talte han i Broby ved et Skolemøde sammen med Pastor Frandsen fra Haraldsted og Tryde i Lynge. Men hermed hører ogsaa hans Meddelelser op, skønt han fremdeles vedligeholdt Forbindelsen med Soro-Egnen; nu er det væsentlig om hans Virksomhed i „Dansk Samfund“ og Marielyst Højskole, samt hvad der for Resten var fremme i Tiden, at han udtaler sig til Vennen.